

ΛΙΜΝΑΙ

Μετὰ τὰς ἀνακαλύψεις, τὰς γενομένας μάλιστα τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας ἐν ταῖς παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ἀνασκαφαῖς, πολλοὶ θεωροῦσιν ἀποδεδειγμένην πλέον τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κ. Δαῖρπελδ, ὅτι ἐκεῖ ἔκειντο οἱ Λίμναι, τόπος, ἐν ᾧ ὑπῆρχε τὸ ἀρχαιοτάτον καὶ ἀγιώτατον ἱερόν τοῦ Διονύσου. Ἔως τώρα ὁ τόπος οὗτος ἐτίθετο γενικῶς πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον, ὑπὸ τινων ὅμως καὶ παρὰ τὸ Δίπυλον αὐτὸς ὁ κ. Δαῖρπελδ πρό τινων ἐτῶν ἐδόξεζεν, ὅτι αἱ Λίμναι ἔκειντο βορειοδυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς μέρος πιθανῶς ταπεινότερον τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον. Λόγος δὲ τῆς τοιαύτης τοποθετήσεως ἦτο πλήν τινων χωρίων τῶν ἀρχαίων κυρίως αὐτὸ τὸ ὄνομα Λίμναι, τὸ ὅποιον ἐνόμιζεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεθῆ ἢ εἰς μέρη χωμαλὰ καὶ ὑγρὰ, ἐν εἰς λιμναζόντα τὰ ὕδατα σχηματίζουσιν ἔλη. Περὶ τῆς παρὰ τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον θέσεως μάλιστα ἠρωτήθησαν καὶ δύο γεωλόγοι, ἐὰν ἦτο δυνατόν ποτε νὰ ὑπάρχωσιν ἐκεῖ ἔλη ἢ ὄχι ἀπήντησαν δ' ὁ μὲν ἀρνητικῶς, ὁ δὲ μᾶλλον καταφατικῶς.

Κατὰ ταῦτα, ἐὰν νῦν ἀνευρέθῃ ἡ ἀληθὴς θέσις τῶν Λιμνῶν παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ που λιμναζόντα ὕδατα καὶ ἔλη πραγματικῶς δὲ τοιαύτη εἶναι, ἂν δὲν ἀπατώμαι, καὶ ἡ γνώμη τοῦ κ. Δαῖρπελδ. Ἴσως ὅμως ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλῃ τις περὶ τούτου· διότι φαίνεται ὅτι, ὅπως σήμερον, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὸ ἔδαφος μεταξύ Ἄρειου Πάγου καὶ Πνυκὸς ἦτο ἰκνῶς κεκλιμένον πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Θησείου, ὥστε τὰ ὕδατα τὰ τε ὄμβροια καὶ τὰ ἐκ τῶν βράχων πηγάζοντα εὐκόλως ἔρρεον, καὶ τὸ πολὺ μόνον πηλὸς καὶ βόρβορος ἠδύνατο νὰ σχηματισθῶσιν ἐκεῖ, οὐχὶ δὲ καὶ ἀληθῆ ἔλη.

Εἶναι ὅμως τοῦτο λόγος ἐπαρκῆς, ὅπως ἀμφισβητηθῆ ὅλη ἡ τοῦ κ. Δαῖρπελδ ὑπόθεσις περὶ τῆς θέσεως τῶν Λιμνῶν; νομίζω ὄχι· διότι τὸ ὄνομα Λίμναι δὲν εἶναι ἐξάπαντος ἀνάγκη νὰ σημαίνῃ λιμναζόντα καὶ σεσηπῶτα ὕδατα, ὅπως κοινῶς πιστεύεται, ἀλλὰ δύναται νὰ σημαίνῃ καὶ πηγὰς, ὧν τὸ ὕδωρ συλλέγεται εἰς λεκάνας ἢ λάκκους φρεατσειδῆς· τοιαῦται δὲ πηγὰὶ γνωστὸν εἶναι ὅτι ἀνεκαλύφθησαν μεταξύ τοῦ Ἄρειου Πάγου καὶ τῆς Πνυκός, καθὼς ἐπίσης καὶ λάκκοι φρεατσειδῶς ἐσκαμμένοι ἐν τῷ στερεῷ ἔδαφει, εἰς οὓς συνελέγοντο τὰ ἐκ τῶν πηγῶν ὕδατα καὶ ἀφ' ὧν ἤντλουν αὐτὰ κατόπιν οἱ πολῖται. Ἐνεκα τῶν πηγῶν τούτων καὶ ἰδίως ἔνεκα τῶν λάκκων ἠδύνατο κάλλιστα ὁ

τόπος ὅλος νὰ ὀνομασθῆ Λίμναι. Ὅτι ἡ λέξις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶχε καὶ ταύτην τὴν σημασίαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦτο πάντοτε συνώνυμος μὲ τὸ ἔλος, ἀποδεικνύει ἐν χωρίον τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας τοῦ Ξενοφάντος, ἐνθα μεταξύ ἄλλων προνομίων τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης ἀναφέρεται καὶ τοῦτο, ὅτι πλησίον τῶν οἰκιῶν αὐτῶν ὑπῆρχεν *λίμναι* «πρὸς τῇ οἰκίᾳ δὲ λίμνη ὕδατος ἀφθονίαν παρέχει». Ἐν ταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ ἔλους, διότι τοῦτο δὲν θὰ ἦτο πρὸς ὠφέλειαν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς βλάβην τῶν βασιλέων· ἐπειτα αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν σαφῶς δηλοῖ, ὅτι ὁμιλεῖ περὶ χρησίου ὕδατος, ἀμφισβόλως δ' ἐνεκεῖ φρέατα ἢ πηγὰς φρεατσειδῆς· ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ξενοφάντος μάλιστα φαίνεται, ὅτι ἀρχικῶς τοῦλάχιστον δύο μόνα ἦσαν τὰ ἐν Σπάρτῃ δημόσια φρέατα, ἡ θέσις δ' αὐτῶν εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἀρχαίου ἀπλότητος τῶν παλαιότερων Σπαρτιατῶν· εἶχον δύο *χωριατὰ πηγὰδια*, ὅπως εἶχον καὶ δύο βασιλικὰς οικογενεῖας· ἡ μία τούτων κατέκει εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως, ἡ ἄλλη εἰς τὸ νότιον, τὰ δὲ φρέατα ἔκειντο πλησίον τῶν οἰκιῶν των καὶ τοῦτο ἔθεωρετο ὡς ἐν τῶν βασιλικῶν προνομίων—ἀκριβῶς ὅπως θὰ ἔθεωρετο καὶ σήμερον εἰς πᾶν χωρίον.

Πλὴν τῶν λόγων τοῦ Ξενοφάντος δυναμέθα ν' ἀναφέρωμεν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐρημνείας ἡμῶν καὶ δύο τόπους, τὸν μὲν τῆς Λακωνίας, τὸν δὲ τῆς Μεσσηνίας, ἀμφοτέρους γνωστοὺς ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀμφοτέρους ἡμωνύμους μὲ τὰς Λίμνας τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν Λακωνίᾳ Λίμναι ἐκαλεῖτο μία τῶν πέντε κωμῶν ἢ συνοικιῶν, ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ Σπάρτη καὶ ἐν αὐτῇ ἔκειτο ἐξἄκουστον ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος· ἔνεκα τοῦ ὀνόματός της δὲ τοποθετεῖται ἡ συνοικία αὕτη ὑπ' ἄλλων μὲν κατὰ τὰ βόρεια τῆς πόλεως, ὑπ' ἄλλων κατὰ τὰ νοτιοανατολικά, ἀλλὰ πάντοτε παρὰ τὸν Εὐρώταν, οὗ τὰ ὕδατα πολλοῦ λιμναζοῦσιν· ἡ τοπογραφία τῆς Σπάρτης ἐν γένει, ἂν καὶ πολλὰ περὶ αὐτῆς ἐγράφησαν, ἀκόμη δὲν ἐξηκριβώθη, ἐν ᾧ εἶναι, ὡς ἐγὼ πιστεύω, δυνατόν νὰ ἰσχυθῶσιν ἐκ τοῦ Πausανίου τοῦλάχιστον τὰ κυριώτερα αὐτῆς. Ἐν ταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐνδιατριψῶμεν, ἐπὶ τούτου λέγομεν μόνον ὅτι ἐκ τοῦ Πausανίου ἀποδεικνύεται μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι αἱ Λίμναι ἔκειντο μακρὰν τοῦ Εὐρώτα εἰς τὰ δυτικὰ τῆς πόλεως πρὸς τὴν Μαγούλαν, ἐνθα δὲν ὑπάρχουσιν ἔλη, ἀλλὰ πηγὰ καὶ φρέατα ἀβασθῆ.

Πολὺ εὐκρινέστερον εἶναι τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς Λίμνας τῆς Μεσσηνίας, ἐνθα ἐλατρεύετο πάλιν ἡ Ἄρτεμις ὡς Λιμναῖτις· τὸ ἱερόν αὐτῆς, τὸ ὅποιον λέγεται ὅτι ἔδωκεν ἀραρυῆν εἰς τὸν πρῶτον μεσσηνιακὸν πόλεμον, ἐτοποθετεῖται ὁ Λῆξ ἐν τῇ πεδιάδι περὶ τὸ Νησί, κατόπιν ὅμως ὁ Ῥὸς ἀνεκάλυψε τὴν ἀληθῆ θέσιν αὐτοῦ μεταξύ τῶν ὄρειων πρὸς τὰ Λακωνικὰ σύνορα· ἐκεῖ εὐρέθησαν παρὰ τινι ἐκκλησίᾳ τῆς Παναχίας, ἧτις φαίνεται διεδέχθη τὴν Ἄρτεμιν, σπόνδυλα κίωνων, ἄλλα μάρμαρα καὶ τινες ἐπιγραφαί· μόνον λίμναι καὶ ἔλη δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ περὶξ ἐξηγουῦντα τὸ ὄνομα τοῦ τόπου, ἀναφέρει δ' ὁ Ῥὸς ὅτι ἐρωτήσας ἔμαθε παρὰ τῶν χωρικῶν, ὅτι οὐδέποτε, οὐδὲ τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀνοιξίαν,

σχηματίζονται ἐκεῖ ἔλη. Ὁ Λήκ ἔνεκα τούτου πρὸ πάντων ἠρνήθη νὰ παραδεχθῆ, ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο τὸ χωρίον Λίμναι μετὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτεμίδος, ὃ δὲ Κούρτιος ὑποθέτει, ὅτι ἡ θεὰ ἐκαλεῖτο Λιμνάτις ἐκ τοῦ ὀνόματος ἄλλου τόπου, ἐν ᾧ ἀρχαιότερον ἐλατρεύετο καὶ ἐν ᾧ ὑπῆρχον ἀληθῶς ἔλη, ὅτι δὲ κατόπιν μετενεχθείσης τῆς λατρείας τῆς εἰς τὰ μεταξύ Μεσσηνίας καὶ Λακωνίας ὄρη διετήρησε τὸ παλαιὸν ὄνομα—ὅπως δηλαδὴ ἡ αὐτὴ θεὰ ἐν Ἀθήναις ὠνομάζετο Βραχυρώνια ἐκ τῆς ἐν τοῖς Μεσογείοις Βραχυρώνος, ὅποθεν ἡ λατρεία τῆς μετηνέχθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως τοῦ Κουρτίου δὲν εἶναι πιθανή, διότι δὲν ἐξηγεῖ πόθεν προήλθε τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Λίμναι, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ ἐπιθέτου τῆς θεᾶς· διότι ἐὰν ἡ λατρεία τῆς Λιμνάτιδος ἄλλοθεν μετεδόθη, δὲν ἦτο ποσῶς ἀνάγκη νὰ ὀνομασθῆ ἔνεκα τούτου καὶ ὁ τόπος Λίμναι ἢ Ἀρτεμις ἐλατρεύετο καὶ ἀλλαγῆ ὡς Λιμνάτις ἢ Λιμναία, οἱ τόποι ὅμως δὲν ἐκκλοῦντο πάντοτε Λίμναι.

Πόθεν λοιπὸν τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ μεσσηνιακοῦ χωρίου, ἀφοῦ ὁμολογεῖται, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐκεῖ οὐδ' εἶναι εὐκόλιν νὰ σχηματισθῶσιν ἔλη; τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλοῦστατον ὃ τόπος περὶ τὸ ἱερόν ὄχι μόνον ἐλώδης δὲν εἶναι, ἀλλὰ στερεῖται ἐν γένει ὕδατος· πλησίον ὅμως τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας εὐρίσκειται ἀρχαῖον ἀβαθές φρέαρ, κυκλοτερές περίπου, κτιστὸν διὰ λίθων ὄχι πολὺ μεγάλων· τὸ ὕδωρ φθίνειται ὅτι ἀνθρώπει κάτω, ἀφρονον μὲν τὸν χειμῶνα, ὀλιγώτερον δὲ τὸ θέρος· τότε διὰ ν' ἀντλήσωσιν ἐξ αὐτοῦ, καταβαίνουσι κάτω διὰ βραχμίδων· δὲν εἶναι λοιπὸν κυρίως φρέαρ, ἀλλὰ μᾶλλον πηγὴ, ἧς τὸ ὕδωρ ἀρχικῶς ἀνῆρχετο βεβαίως—κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦλάχιστον—μέχρι τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς· ἐπειδὴ ὅμως τὸ θέρος ἢ θὰ ἐστείρειεν ἐντελῶς ἢ θὰ ἠλαττώνετο πολὺ, ἔσκαψαν τὸν λάκκον ἐκεῖνον ἢ τὸ φρέαρ καὶ ἐπέτυχον νάματα πλουσιώτερα καὶ ἀέννα. Ἴσως μάλιστα πρὶν κατασκευασθῆ ὁ νῦν σωζόμενος λάκκος, ὑπῆρχον ἄλλοι μικρότεροι καὶ ἀβαθέστεροι, ὁποῖους σκάπτουσι καὶ σήμερον εἰς τόπος ὑδροφόρου οἱ ποιμένες πρὸς χορῆσιν τῶν ποιμνίων των· οὕτω ἐξηγεῖται πιθανῶς ὃ πληθυντικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος Λίμναι· διότι ἕκαστος λάκκος ἦτο καὶ μικρὰ λίμνη.

Τὸ μέρος τοῦτο καλεῖται σήμερον Βόλυμος· οὕτω τοῦλάχιστον τὸ ἦκουσα ἐγὼ προφερόμενον, ἐν ᾧ ὁ ῥὸς γράφει Βώλυμος καὶ μεταφράζει αὐτὸ διὰ τοῦ γερμανικοῦ Ochsenumpf (Βουδολίμνη)· ἀλλὰ μοι φαίνεται ὅτι παρεσύρθη ἐκ τῆς προφοράς τοῦ ἐπωνύμου τῆς διαδεχθείσης τὴν Ἀρτεμιν Παναγίας Βολυμιατίσσης ἢ Βολυμιατίσσης· τὸ δ' ὄνομα Βόλυμος οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς λίμνας καὶ ἔλη, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῦστατα Μόλυβος· ὁμοίως Βολυμωτὴ ἦτοι Μολυβωτὴ καλεῖται σήμερον ἡ θέσις τῶν ἀρχαίων Κλεωνῶν, ἀμφότερα δὲ τὰ ὀνόματα Βόλυμος καὶ Βολυμωτὴ προέρχονται, ὑποθέτω, ἐκ τοῦ μολύβδου, δι' οὗ οἱ ἀρχαῖοι συνέδεον τοὺς πελεκητοὺς λίθους τῶν κτιρίων των καὶ ὃν εἰς ἀρχαιοτέρους μάλιστα χρόνους ἐπιμελῶς ἐξεμεταλλεύοντο οἱ χωρικοὶ καὶ ποιμένες πρὸς κατασκευὴν σφαιρῶν καὶ σφαιριδίων.

Ἐὰν λοιπὸν ἐν Σπάρτῃ φρέατα ἢ λάκκοι περιέ-

χοντες πόσιμον ὕδωρ ἐκκλοῦντο λίμναι, ἐὰν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει μία τῶν κωμῶν ὠνομάζετο Λίμναι ἔνεκα τῶν πολλῶν ὑδάτων, τὰ ὅποια εὐρίσκοντο αὐτόθι ἢ φανερὰ ἢ ἀμέσως ὑπὸ τὴν γῆν, ἐὰν ἐν Μεσσηνίᾳ τόπος ὀρεινὸς καὶ ξηρὸς τὸ πλεῖστον ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῆ Λίμναι μόνον ἔνεκα μικρῶν τινῶν πηγῶν, νὰ ὀνομασθῆ δὲ οὕτω πιθανώτατα ἀκριβῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνυδρίαν τῶν λοιπῶν πέριξ τόπων, τότε βεβαίως οὐδεὶς λόγος ἐμποδίζει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις εἰς τόπος ἐκλήθη Λίμναι ἔνεκα τῶν πηγῶν, ὧν τὰ ὕδατα συνελέγοντο εἰς φρεατσειδεῖς λάκκους. Ὅτι δ' οἱ λάκκοι οὗτοι εἶναι ἀρχαιότατοι, οὐδεμίᾳ ἀμφισβόλια ὑπάρχει· εἶναι τοῦλάχιστον ἀρχαιότεροι τοῦ Παισιστρατείου ὑδρογωγείου· διότι μετὰ τὴν κατασκευὴν ἐκείνου οἱ λάκκοι ἦσαν πλέον περιττοὶ, ἐν ᾧ πρότερον μεγίστη ἦτο ἡ σπουδαιότης αὐτῶν διὰ τὴν ὑδρευσιν τῆς πόλεως.

Ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, συντελεῖ ὅπωςδῆποτε εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης τοῦ Δαϊρπελδ' πρὸς ὀριστικὴν ὅμως λύσιν τοῦ ζητήματος πρέπει ν' ἀναμείνωμεν τ' ἀποτελέσματα τῶν περαιτέρω ἀνσκαφῶν. Καὶ ἐὰν δὲ ἀκόμη ἀποδειχθῆ, ὅτι αἱ Λίμναι δὲν ἔκειντο ἐκεῖ, πάλιν τὸ κύριον συμπέρασμα τοῦ ἀρθριδίου τούτου δὲν μεταβάλλεται, δύναται δὲ νὰ ὑποβοηθήσῃ ἄλλας ἐρεῦνας περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου· διότι ἀπαλλάσσει τοῦλάχιστον ἡμᾶς εἰς τὸ ἐξῆς τῆς ἀνάγκης, ν' ἀνζητηῶμεν τὰς Λίμνας μόνον εἰς μέρη ἐλώδη.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ

Σ Ο Ν Ε Τ Τ Α

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Φυλακισμένον τὸ πουλὶ στ' αὐγὸ δὲ μένει.

Ἄμα φτερώσῃ, λαχταρεῖ, τσίμπάει, καὶ βγαίνει.

Ἦρα νὰ βγῆς ἀπ' τὸ μικρὸ, ψυχὴ μου, φλοῦδι,

Νὰ βγῆς στὰ γέρι, καὶ στὸ φῶς, καὶ στὸ τραγοῦδι.

Στὴν πρώτην ἀχτίδα ξεψυχάει καὶ λυώνει ἡ θλίψη,

Καὶ δύναμι θεόσταλτη σ' ἀρπάει στὰ ὕψη,

Ποῦ βασιλεύει ἀθάνατη χαρὰ, συμπάθεια.

Τῆσμά σου τότες τάπειρά τοῦ κόσμου πάθια,

Ἦσαν ψιλὴ καὶ διάφανη δροσιὰ, ραντίζει·

Ὁ λόγος σου παρηγοριὰ θεὰ μυριζή.

Κι ὅσοι περῶντας τάγρακοῦν τὸ λάλημά σου,

Θὰ σὲ βλογοῦνε, ἂν βάθυναν στὸ νόημά σου·

Πῶς ἓνα μοναχὰ καλὸ στὸν κόσμον ἀνθίζει,

Ψυχὴ, ποῦ ξέρει μὲ χαρὰ νὰ φτερουγίζη.

Α Σ Τ Ε Ρ Ι Α

Ξέρεις γιατί τὰ χαίρουμαι καὶ τὰ θαυμάζω,

Τὰστέρια ποῦ στὸν οὐρανὸ στροφογυρίζουν·

Ὅχι πῶς ἀκτινοβολοῦν καθὼς κοιτάζω,

Ἢ πῶς τὰ βάθια τοῦρανοῦ μυριοφωτίζουν.

Ὅχι πῶς εἶναι ἀμέτρητα, πῶς εἶναι αἰώνια,